Ketabton.com

د مړي احكام د ځنكندن څخه تر دفن پورې

ژباړه او ترتيب : محمد بشير مدني

كال : ۱۴۷ هـ- ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه ۱
لومړی . د جنازې تعریف: ۳
دویم . احکام يې: ۳
۱ . احتضار (د مرګ وروستی حالت): ۵
د احتضار نښې (علامات): ۵
هغه کارونه چې حاضرين يې بايد پام کې ونيسي: ۷
الف . محتضر قبلې ته مخامخ کول: ۷
تلقين بايد کله وشي؟ ۸
د تلقين طريقه څنګه وي؟ ۹
ت . د يس سورت لوستل: ۱۰
۲ . د روح وتل (وفات): ۱۲
۱ . د سترګو پټول، ښکلول او دعا ورته کول: ۱۲
۲ .ښکلول او ژړل (لکه څنګه چې رسول الله ﷺ وکړل): ۱۳
۳ . د سترګو پټولو پر مهال دعا: ۱٤
۴ . د مفصلونو نرمول او بدن برابرول: ۱٤
۵ .مړی د پر يو لوړ ځای کېښودل شي: ۱۵
۶ .پر خېټه د فلزي يا وچې ختې ايښودل: ۱۵
۳ . د مړي تجهيز (برابرول) : ۱۵
الف . د مړي غسل ورکول (تغسيل): (فضل من غسَّل ميتًا وحفر له القبر) : ۱۵
پدې حديث کې درې لوی کارونه ذکر شوي دي: ۱۷
د مړي دغسل ورکولو مهم شرطونه: ۱۸
غسل ته لازمه تیاری: ۱۸
کوم شيان بايد ونه شي؟ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غسل طريقه (ګام په ګام):........ ۱۹
د غسل شمېر:........ ۲۰
د غسل وروسته:........ ۲۱
ب – د ميت تکفين (کفن ورکول)........ ۲۱
کفن بايد داسې وټړل شي:........ ۲۲
د ميت د کفن ترتيب (په ساده ډول):........ ۲۳
۱. د کفن ټوټې چمتو کول:........ ۲۳
۲.کفن هوارول:........ ۲۳
۳.ميت تيارول:........ ۲۳
۴.د کفن ترتيبول:........ ۲۴
۵.فاضل کفن ټولول او تړل:........ ۲۴
د ښځې د کفن توپير له نارينه سره:........ ۲۵
۱ .د کفن ټوټې:........ ۲۵
۲ .د خِمار (سرپوښ) استعمال:........ ۲۵
۳ .د سينې پوښ يا خرقه:........ ۲۵
د کفن ورکولو طريقه:........ ۲۶
د ځانګړو حالتونو درلودونکو مړو تجهيز:........ ۲۷
۲.زخمي مړی (جريح):........ ۲۷
۳.ځان وژونکی مړی (منتحر):........ ۲۸
۴.سقط شوی (بې وخته پيدا شوی) ماشوم (السقط):........ ۲۸
۵.خنثی مشکل:........ ۲۹
نور فرعي احکام:........ ۲۹
۴ – د جنازې لمونځ او د هغې احکام........ ۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنازې لمونځ:.. ۲۹
د امام د درېدو ځای (مقام) د جنازې ترڅنګ:... ۳۰
- که په یو وخت کې څو جنازې وي، د ځای ترتیب یې داسې دی:................................ ۳۰
-که ټول نارینه وي، تر ټولو بهتر او مشر به د امام خواته کښېښوول کېږي...................... ۳۰
د جنازې لمونځ څلور تکبیرونه لري پدې سره د ټولو علماوو اجماع ده............................ ۳۱
د تکبیرونو ترتیب:.. ۳۱
د مړي لپاره سنتي دعاوې :.. ۳۲
-که څوک د جنازې له لومړي تکبیر وروسته ورسیږي (مَسْبوق):................................ ۳٤
د جنازې د لمانځه ځای (بایدچیرې وشي؟)... ۳٤
په مسجد کې:.. ۳٤
په هدیره (قبرستان) کې:... ۳٥
د جنازې د لمانځه وختونه (نا مناسب وختونه):.. ۳٥
که څوک خپل ځان ووژني:... ۳۷
شهید (د جهاد شهید):... ۳۷
د جنازې وړل، تیز حرکت، او تعقیبول:... ۳۷
٥ – دفن:... ۳۸
د قبر ډولونه:... ۳۸
د دفن طریقه:... ۳۹
د دفن اړوند فروع:.. ۳۹
د دفن وروسته کړنې:... ٤۰
د قبر پر سر د قرآن کریم لوستل :.. ٤۱
التعزیة (د مړي عزاداري).. ٤۳
د مړي د کورنی لپاره خواړه جوړول :.. ٤۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیکیو ثواب مړو ته رسول:.. ٤٤

د قبرونو لیدنه او آداب :... ٤٤

د څلوېښت ورځې مراسم (الأربعینیة):.. ٤٥

خاتمه... ٤٧

دمنابعو فهرس... ٤٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه

الحمد لله رب العالمين الملك الحق المبين قضى بالموت على الخلق أجمعين، لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ" .[1]والصلاة والسلام على سيد الاولين والاخرين وإمام المتقين سيدنا محمد الصادق الأمين وعلى آله وصحبه الطيبين الطاهرين وعلى من تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وبعد:

-بېشکه چې د مرګ سره مخ کېدل او د هغه خوند څکل یوه حتمي او لازمي خبره ده، لکه څنګه چې دا خبره قرآن کریم په ښکاره ډول بیان کړې ده. آن تر دې چې د قرآن نه مخکې خلکو هم دا حقیقت منلی و؛ لکه څنګه چې کعب بن زهیر ویلي دي.

كلُّ ابنِ أنثَى وإنْ طالتْ سلامتهُ.. يوماً على آلةٍ حدباءَ محمولُ

"ژباړه : دهرې ښځې زوی چې وي ، که یې ژوند هر څو اوږد شي، خو یوه ورځ به خامخا پر یوه کږه تخته (تابوت) وړل کېږي".

-نو کله چې شارع غوښتل چې د انسان د مرګ یادونه زیاته شي، نو لومړی یې د هغه زیات ذکر ته هڅونه وکړه، او دویم یې د انسان بدن ته – پرته له نورو مخلوقاتو – داسې ځانګړي احکام تاکلي، چې دا د الهي تکریم سره سمون لري کوم چې الله جل جلاله د بنی آدمو لپاره ځانګړی کړی دی. دغه احکام د "جنازو احکام" یا "د جنازو فقه" په نوم یادېږي، او دا احکام د فقهې په کتابونو کې موندل کېږي، ځیني وختونه په ځانګړي ډول د "جنازو کتاب" تر عنوان لاندې، لکه څنګه چې دا په سترو حدیثي او فقهي تالیفاتو کې لیدل کېږي، او یا هم د عباداتو د فقهې په مختصرو یا عمومي مؤلفاتو کې "د لمانځه کتاب" لاندې راځي.

[1] - اخر ایه من سورة النمل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مړي احکام د ځنکندن څخه تر دفن پورې

-پته نه ده چې د جنازو احکام ډېرزيات دي، او د دغو احکامو په برخه کې د علماوو ترمنځ اختلاف هم ډېردی، نظرونه يې سره مختلف دي: ځينې يو څه حرام ګڼي، نور يې مباح بولي؛ ځينې يو څه واجب ګڼي، نور يې نه مني؛ ځينې يې سنت ګڼي، او نور يې بيا بدعت بولي... همداسې اختلافات روان دي.

-خو موږ دلته غواړو چې په دې پاڼو کې دغه احکام له احتضار (د مرګ د وخت) څخه تر دفنه پورې په لنډ ډول بيان کړو، او د قبرونو د ليدو(زيارت) يادونه هم ورسره وکړو. دا احکام د هغه حالت لپاره دي چې مړی له ناروغۍ وروسته وفات شي – که احتضار يې کړی وي يا نه – خو ناڅاپي مرګ پکې نه شامليږي، ځکه ناڅاپي مرګ نه ناروغي لري او نه هم احتضار. له الله نه د ښې خاتمې دعا کوو، او اوس وخت دی چې د موضوع تفصيل ته داخل شو.

-دا دنيا يو لنډ سفر دی، خوراتلونکې نړۍ تل پاتې ده. انسان که هرڅومره غافل شي، مرګ او قبر ته تګ حتمي حقيقت دی، چې هېڅوک ترې خلاصون نه لري.

-په دې رساله کې به د قبروحشتونه، د لومړۍ شپې حالت، د صالح او فاجر انسان تجربې، او د سلفو اقوالو ته اشاره وشي، ترڅو زموږ زړونه نرم شي، او عمل ته هڅه پيدا شي.

ژباړه او ترتيب : محمد بشير مدني

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی . د جنازې تعریف:

جنائز د "جنازة" جمع ده، او دا ټکی د جَنَزَ الشيءَ يَجْنِزُه جَنْزاً څخه اخيستل شوی، چې معنې يې ده :پټول يا پوښل.
"جَنازَة" (د فتحې سره) معنی ده مړ شوی کس،
او "جِنازَة" (د کسرې سره) معنی يې ده هغه تخت يا تابوت چې مړی پرې وړل کيږي[2].

دويم . احکام يې:

د مړي د احکامو عمومي اصل دا لاندې حديث دی:

“عن أُبَيٍّ بْنُ كَعْبٍ قَالَ: إِنَّ آدمَ لَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: أَيْ بَنِيَّ إِنِّي أَشْتَهِي مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ. فَذَهَبُوا يَطْلُبُونَ لَهُ، فَاسْتَقْبَلَتْهُمُ الْمَلائِكَةُ وَمَعَهُمْ أَكْفَانُهُ وَحَنُوطُهُ، وَمَعَهُمُ الْفُؤُوسُ وَالْمَسَاحِي وَالْمَكَاتِلُ، فَقَالُوا لَهُمْ: يَا بَنِي آدَمَ، مَا تُرِيدُونَ؟ وَمَا تَطْلُبُونَ؟ – أَوْ مَا تُرِيدُونَ؟ وَأَيْنَ تَذْهَبُونَ؟ – قَالُوا: أَبُونَا مَرِيضٌ فَاشْتَهَى مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّةِ ، قَالُوا لَهُمْ : ارْجِعُوا فَقَدْ قُضِيَ قَضَاءُ أَبِيكُمْ، فَجَاؤُوا، فَلَمَّا رَأَتْهُمْ حَوَّاءُ عَرَفَتْهُمْ، فَلاذَتْ بِآدَمَ فَقَالَ: إِلَيْكِ عَنِّي فَإِنِّي إِنَّمَا أُوتِيتُ مِنْ قِبَلِكِ، خَلِّي بَيْنِي وَبَيْنَ مَلائِكَةِ رَبِّي – تَبَارَكَ وَتَعَالَى – فَقَبَضُوهُ، وَغَسَّلُوهُ وَكَفَّنُوهُ وَحَنَّطُوهُ، وَحَفَرُوا لَهُ وَأَلْحَدُوا لَهُ، وَصَلَّوْا عَلَيْهِ، ثُمَّ دَخَلُوا قَبْرَهُ فَوَضَعُوهُ فِي قَبْرِهِ وَوَضَعُوا عَلَيْهِ اللَّبِنَ، ثُمَّ خَرَجُوا مِنَ الْقَبْرِ، ثُمَّ حَثَوْا عَلَيْهِ التُّرَابَ، ثُمَّ قَالُوا: يَا بَنِي آدَمَ هَذِهِ سُنَّتُكُمْ”.[3]

---

[2] - لسان العرب لابن منظور مادة جنز، ج٥ ص٣٢٤ .
[3] - رواه عَبد الله بن أحمد بن حنبل في زوائده على مسند أبيه، والْبَيْهَقِيُّ فِي سننه الْكُبْرَى، وأَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ بإسناد ضعيف كما قال الألباني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه : له ابی بن کعب رضي الله عنه روايت دی، ويې ويل:کله چې حضرت آدم عليه السلام ته د مرګ وخت راورسېد، نو خپلو زامنو ته يې وويل:ای زامنو! زه د جنت دمېوو ارمان لرم (هوس مې دی)».

نو هغوی د جنت مېوې د پيدا کولو لپاره لاړل. هغوی ته ملايکې مخې ته شوې، او له ځان سره يې کفنونه، خوشبويه توکي (حنوط)، بېل، کجوې، او لوښي (د قبر د کيندلو وسايل) لرل.

ملايکو دوی ته وويل:

»ای د آدم زامنو! څه غواړئ؟ او څه لټوئ؟ يا مو اراده څه ده؟ او چېرته روان يئ؟«

هغوی وويل:

»زموږ پلار ناروغ دی، د جنت مېوې يې غوښتې« .

ملايکو ورته وويل:

»ستاسو پلار ته فيصله شوې، بېرته لاړ شئ، ځکه د هغه حکم (يعني مرګ) نافذ شوی دی«.

کله چې هغوی بېرته راغلل، حواء هغوی وليدل او وپېژندل، نو سمدلاسه د آدم عليه السلام خواته لاړه او ځان يې پرې ولګاوه.

آدم عليه السلام هغې ته وويل:

»لرې شه له ما نه! بېشکه زه له همدې (ستا) له لوري ونيول شوم (يعني دا فتنه زما د تا له لوري راغله)، ما او زما د رب د ملايکو ترمنځ ماپرېږده«.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ملايکو د آدم عليه السلام روح قبض کړ، بيا يې هغه ومينځه، کفن يې کړ، خوشبويه يې کړه، قبر يې ورته وکينده، اولحد يې کړ، لمونځ يې پرې وکړ، بيا هغوى قبرته دننه شول، هغه يې په قبر کې کيښود، خښتې (يا ډبرې) يې پرې کېښودې، بيا له قبره راووته، خاوره يې پرې واچوله، او بيا يې وويل:

»اى د آدم زامنو! دا به ستاسو طريقه (سنت) وي«.

يادونه:

-دا روايت د انسان د ښخولو او جنازې سنت ته اشاره کوي، چې د آدم عليه السلام د وفات پر مهال د لومړي ځل لپاره د ملايکو لخوا تطبيق شو، او دا همغه طريقه ده چې د انسانانو ترمنځ سنت وګرځېد.

۱. احتضار (د مرګ وروستى حالت):

احتضار هغه حالت ته ويل کېږي چې د مرګ نښې ښکاره شي او انسان د مرګ پر درشل وي.

"مُحتَضَر" (د احتضار په حالت کې) هغه چا ته ويل کېږي چې مرګ ورته رانږدې شوى وي او اجل يې رارسېدلى وي. دا کلمه هم د "حضور" (راموجودېدلو) له ريښې څخه ده، يعنې اجل ورته حاضر شوى دى.

د احتضار نښې (علامات): [٥]

د احتضار ډېرې نښې دي چې متخصص کسان يې پېژني، له هغو نه ځينې دا دي:

---

٤ - لسان العرب مادة حضر .
٥ - الشرح الكبير على مختصر خليل لسيدي احمد الدردير المالكي المصري(توفي عام ١١٠٢هـ) ج١ ص٤١٤.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سترګو خېره كېدل او پورته كتل،
- د پښو سستې يا لړزه،
- د پوزې كږېدنه،
- د مخ اړخونو (صُدغينو) نرى كېدل يا نرى ښكارېدل،
- د مخ پوستكى غزېدل يا كش كېدل.

له همدې امله مستحب ده (يعنې غوره ده) چې د مُحتضَر (مرګ ته نږدې كس) تر څنګ داسې خپلوان حاضر وي:

- چې ښه اخلاق او ښه دين ولري،
- له هغه سره نرمي كوونكي وي،
- د هغه په حالاتو پوه وي،
- او له خدايه ډارېدونكى)متقي) وي.

د مالكي فقهې عالمانو ويلي دي:

مستحب ده چې له محتضَر سره لاندې كسان او شيان نه وي:

- حائضه ښځه،
- جنب (يعنې څوک چې غسلورباندې فرض وي)،
- مجسّمه (انځور يا بت)،

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د لوبې یا لهو آلات.[٦]

همدارنګه مستحب ده چې خوږ بوی (عطر یا خوشبویه مواد) ورسره کیښودل شي.

هغه کارونه چې حاضرین یې باید پام کې ونیسي:

الف. محتضر قبلې ته مخامخ کول:[٧]

کله چې داسې ښکاري چې محتضر ته مرګ حتمي شوی او د ژوند تمه یې پاتې ، نه وي نو مستحب ده چې قبلې ته واړول شي.

- دا باید هغه وخت وشي چې د مرګ نښې روښانه شي نه مخکې له دې چې ستړې خیره شي، لکه څنګه چې عام خلک یې کوي .
- غوره دا ده چې محتضر پر ښې اړخ واچول شي او سینه یې قبله ته وي.
- که دا ممکن نه وي، نو پر چپ اړخ قبله ته واچول شي.
- که دا هم ممکن نه وي، نو پر شا یې کیږدئ، دواړه پښې قبله ته وي، او سر یې لږ رااوچت کړئ څو مخ قبله ته واوړي.

ب. تلقین ورکول (د شهادت ویل وروستی شیبه کې):

تلقین دا معنی لري چې د مرګ په وخت کې محتضر ته د "لا إله إلا الله" ویل ورو ورو ور یادول، لکه څنګه چې رسول الله ﷺ فرمایلي:

---

[٦] - كفاية الطالب الرباني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأبي الحسن علي بن محمد المنوفي الشاذلي المالكي المتوفى سنة ٩٣٩.

[٧] - كفاية الطالب الرباني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأبي الحسن علي بن محمد المنوفي الشاذلي المالكي المتوفى سنة ٩٣٩.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"خپلو مړو ته 'لا إله إلا الله' تلقين ورکړئ". [٨]

ظاهراً دا حديث د تلقين د واجب والي غوښتنه کوي، خو د علماوو اکثريت وايي چې دا کار سنت (مندوب) دی، يعنې غوره دی خو واجب نه دی.

النفراوي المالکي وايي:

هغه څوک چې د محتضر تر څنګ ناست وي، بايد داسې (په نرم آواز) ووايي:

"لا إله إلا الله، محمد رسول الله"،

حتی که "اشهد" (زه شاهد يم) ونه وايي هم قبوله ده.

خو بايد دا دواړه برخې يو ځای ويلې شي، ځکه انسان يواځې د دواړو سره مسلمان ګڼل کېږي. [٩]

تلقين بايد کله وشي؟

- مخکې له دې چې غرغره (غرغره، د روح راوتو حالت) شروع شي، ځکه په دغه وخت کې نورې خبرې نه شي ويلای.
- تلقين هغو ته کېږي چې هوش لري او لا هم د خبرو توان لري.
- که د انسان ذهن بل لور ته تللی وي يا بې هوشه وي، نو تلقين ورته ګټه نه لري.
- که هغه کس چې خبرې نشي کولای، نو بايد په زړه کې د شهادت کلمې تکرار کړي.

[٨] - أخرجه مسلم وغيره في كتاب الجنائز باب تلقين الموتى لا إله إلا الله، زاد البزار وابن حبان بسند صحيح على شرط مسلم: "فإنه من كان آخر كلامه: لا إله إلا الله عند الموت دخل الجنة يوما من الدهر، وإن أصابه قبل ذلك ما أصابه"، من دخول النار بذنوب لا تخلده فيها.

[٩] - الفواكه الدواني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأحمد بن غنيم النفراوي ج٢ ص٦٦٤. الموسوعة الفقهية الكويتية، ج٢ ص٧٨ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تلقین طریقه څنګه وي؟

امام نووي وايي:

ښه دا ده چې تلقین په زوریا تکرار سره نه وي،

مه وایئ: " لا إله إلا الله"، ووایه .

ځکه دا کارکېدای شي هغه تن ته تنګسیه ورکړي،(په تنګ شي) .

نو ممکن ووايي: "نه يې وايم"، یا ناوړه خبرې وکړي.

بلکې دا کلمه په داسې اندازې ووایه چې هغه يې واوري،

او خپله پرې پوه شي او ويې وايي، یعني اشاره ورکړه نه امر.

ابو الحسن المالکي وايي:

مه ورته وایئ: "وایه"، ځکه کېدای شي شیطان ورته ووايي: "د فلاني دین باندې مرګ وکړه"، او دا سړی ممکن ووايي: "نه"، او خلک به بد ګومان وکړي. [10]

نووي بیا زیاتوي:

که هغه سړي یو ځل شهادت وویل، نو بیا يې تکرار مه کوه،

تر هغه چې کومه بله بې ربطه خبره ونه کړي،

دا د علماوو د اکثرو نظر دی چې یوازې یو ځل ویل بس دی. [11]

النفراوي وايي:

---

[10] - المجموع ج٥ ص١١٠ . كفاية الطالب ج١ص٥١٥.
[11] - المجموع ج٥ ص١١٠ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلقين ورکوونکی بايد صبرولري که محتضر کلمه و نه وايي،

ځکه محتضر هغه مهال داسې حالات ويني چې موږ پرې نه پوهيږو،

او که د هغه ژبه بنده شي يا عقل يې لاړ شي، او شهادت ونه وايي، خو د ايمان تصور يې

زړه کې وي، نو مؤمن دی، او دا به هغه ته ضرر نه رسوي. [12]

ت . د يس سورت لوستل:

مستحب ده چې د محتضر تر څنګ سورة يس ولولئ،

يستحب أن يقرأ عند المحتضر سورة يس،

لکه څنګه چې د ديلمي په روايت کې راغلي: [13]

"هر مړی چې د هغه تر څنګ د يس سورت ولوستل شي، الله به پرې مرګ آسانه کړي".

رواه أبو الدرداء و أبو ذر رضي الله عنهما .

- د امام احمد بن حنبل په مسند کې روايت دی:

غضيف بن الحارث الثمالي صحابي ته د مرګ سختي راغله،

نو وې پوښتل: «له تاسو څوک د يس سورت لوستلی شي؟»

صالح بن شريح السکوني يس سورت ولوست،

کله چې آيت ۴۰ ته ورسيد، هغه روح ورکړه.

حاضر مشايخو وويل: "کله چې د مړي تر څنګ يس ولوستل شي، نو سختي پرې سپکيږي".

---

[12] - الفواكه الدواني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأحمد بن غنيم النفراوي ج۲ ص٦٦٤ .

[13] - لما أَسْنَدَهُ الديلمي إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ وَأَبِي ذَرٍّ قَالاَ: قَال رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيَقْرَأُ عِنْدَهُ يس إِلاَّ هَوَّنَ اللَّهُ عَلَيْهِ" .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مالکي متأخر علماو، شافعيه او حنابله فقهاؤ هم دا ويلي دی. [١٤]

ث . د ستوني او شونډو نرميدل:

مستحب دي چې حاضر کسان د محتضر ستونی په اوبو يا مشروب سره لوند وساتي،

او شونډې يې په لمدي پنبې سره نرمې کړي،

ځکه کېدای شي د مرګ له سختيو يې ستونی وچ شي،

او بيا د خبرو توان له لاسه ورکړي.

دا کار د هغه حالت سپکوي،

او د شهادت ويلو توان يې زياتوي.

ج . په الله جل جلاله اميد او حسن ظن ورکول:

که حاضرين ووينې چې محتضر مايوس شوی يا د الله له رحمت ښځه نا اميده ښکاري،

نو پر هغوی واجب دي چې هغه ته د الله په رحمت اميد ورکړي،

او د الله په ښنه يې خوشبين کړي.

دا ځکه که محتضر په الله جل جلاله بد ګومان ولري، نو کفري مرګ ته نږدې کېږي، او

پدې سره به هلاک شي . نعوذ بالله

[١٤] - وفي مسند الإمام أحمد ما نصه:" حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ حَدَّثَنِي الْمَشْيَخَةُ أَنَّهُمْ حَضَرُوا غُضَيْفَ بْنَ الْحَارِثِ الثُّمَالِيَّ(وهو صحابي جليل) حِينَ اشْتَدَّ سَوْقُهُ فَقَالَ هَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ يَقْرَأُ يس؟ قَالَ فَقَرَأَهَا صَالِحُ بْنُ شُرَيْحٍ السَّكُونِيُّ فَلَمَّا بَلَغَ أَرْبَعِينَ مِنْهَا قُبِضَ. قَالَ فَكَانَ الْمَشْيَخَةُ يَقُولُونَ إِذَا قُرِئَتْ عِنْدَ الْمَيِّتِ خُفِّفَ عَنْهُ بِهَا"[١٤]وَبِهِ قَال متأخروا المالكية وَالشَّافِعِيَّةُ وَالْحَنَابِلَةُ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. د روح وتل (وفات):

کله چې محتضر سړی روح وسپاري او حاضر کسان یقین وکړي چې مړ شوی دی، دا د لاندې نښو له لارې پېژندل کېږي:

- د نفس بندېدل (نور سا نه اخلي)،
- او شونډې يې خلاصې پاتې شي.

په دې حالت کې پر حاضرینو ځینې احکام لازم کېږي، چې دا دي:

۱. د سترګو پټول، ښکلول او دعا ورته کول:

- باید د مړي سترګې پټې شي،
- او په تندي یا د سترګو تر منځ ښکل (مچو) شي،
- بیا دې ورته د خیر دعا وشي،
- او باید د بدن د پوښلو لپاره یو څادر پرې واچول شي.

لکه څنګه چې ام سلمه رضي الله عنها روایت کوي:

رسول الله ﷺ د ابو سلمه کره راغی،

هغه وفات شوی و او سترګې يې خلاصې وې،

رسول الله ﷺ یې سترګې پټې کړې او ویې ویل:

"کله چې روح وځي، نو سترګې ورپسې ځي".

د هغه کورنۍ خلک وژړل، رسول الله ﷺ وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"پر ځان مه بد دعا کوئ، يواځې خير ووايئ، ځکه ملايکې ستاسو پر خبرو آمين وايي".

بيا يې دا دعا وکړه:

"اې الله! ابو سلمه وبخښه، د هدايت شويو خلکو په ډله کې يې مقام لوړ کړه،

د هغه لپاره په پاتې اولاد کې خيرواچوه،

موږ او هغه وبخښه، اې د عالمونو ربه!

قبر ورته پراخ کړه، او پکې نور ورکړه[١٩] ". [15]

٢ .ښکلول او ژړل (لکه څنګه چې رسول الله ﷺ وکړل):

-، و لِمَا وَرَدَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخل عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ وَبَكَى حَتَّى رَأَيْتُ الدُّمُوعَ تَسِيل عَلَى وَجْنَتَيْهِ . [16]

-په روايت کې راغلي چې رسول الله ﷺ د عثمان بن مظعون رضي الله عنه مړي ته راغی،

د هغه مخ يې لوڅ کړ،

ښکل يې کړ او ويې ژړل، داسې چې اوښکې يې پر مخ راغلې .

[15] - -لحديث أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَقَدْ شَقَّ بَصَرُهُ فَأَغْمَضَهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ، فَضَجَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ فَقَالَ لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ"[١٩]؛[14] و لِمَا وَرَدَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخل عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ وَبَكَى حَتَّى رَأَيْتُ الدُّمُوعَ تَسِيل عَلَى وَجْنَتَيْهِ[٢٠]، وَيَقُول مُغْمِضُهُ: " بِاسْمِ اللَّهِ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، اللَّهُمَّ يَسِّرْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ، وَسَهِّل عَلَيْهِ مَا بَعْدَهُ، وَأَسْعِدْهُ بِلِقَائِكَ، وَاجْعَل مَا خَرَجَ إِلَيْهِ خَيْرًا مِمَّا خَرَجَ مِنْهُ"، وَيُلَيِّنُ مَفَاصِلَهُ وَيَرُدُّ ذِرَاعَيْهِ إِلَى عَضُدَيْهِ ثُمَّ يَمُدُّهُمَا ، وَيَرُدُّ أَصَابِعَ يَدَيْهِ إِلَى كَفَّيْهِ ثُمَّ يَمُدُّهَا، وَيَرُدُّ فَخِذَيْهِ إِلَى بَطْنِهِ، وَسَاقَيْهِ إِلَى فَخِذَيْهِ ثُمَّ يَمُدُّهُمَا، ويترك على شيء مرتفع من لوح أو سرير، لئلاّ تصيبه نداوة الأرض فيتغيّر ريحه، ويجعل على بطنه حديد، أو طين يابس، لئلاّ ينتفخ، وهذا متّفق عليه في الجملة، وكل هذا تمهيدا لتغسيله..

[16] - خرجه الترمذي في سننه عن أمنا عائشة وقال حديث صحيح.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د سترګو پټولو پر مهال دعا:

هغه څوک چې د مړي سترګې پټوي، دا دعا دې وايي:

"بِسْمِ الله، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ الله ﷺ،

اې الله! د ده کارونه ورته اسان کړه،

هغه څه چې له مرګه وروسته راځي، آسان يې کړه،

د الله جل جلاله سره په لقاء (يو ځای کيدو) يې خوشحاله کړه،

او دا بدلون ده ته له هغه حالت نه غوره کړه چې ترې راووت".

۴. د مفصلونو نرمول او بدن برابرول:

د روح له وتو وروسته، بايد د مړي بدن په لاندې ډول نرم او برابر شي:

- دواړه لاسونه يې د اوږو خواته تاو شي، بيا بېرته سم کړل شي،
- د ګوتو بندونه د لاس ورغوي پر لور راواړول شي، بيا سم کړل شي،
- دواړه ورنونه د نس خوا ته راکش کړل شي،
- او دواړه پنډۍ د ورنو نو خوا ته راواړول شي، بيا يې سم کړي.
- ويترك على شيء مرتفع من لوح أو سرير، لئلاّ تصيبه نداوة الأرض فيتغيّر ريحه، ويجعل على بطنه حديد، أو طين يابس، لئلاّ ينتفخ، وهذا متّفق عليه في الجملة، وكل هذا تمهيدا لتغسيله..

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵.مړی د پریولوړ ځای کېښودل شي:

- مړی باید پریولوړ ځای کېښودل شي، لکه:

لرګینی تخته یا تخت، یا بستره.

- دا ځکه چې که پرځمکه کښېښودل شي، د ځمکې لوند والی ممکن بدن خراب

کړي یا بد بوی ورکړي.

۶.پرخېته د فلزي یا وچې خټې ایښودل:

- پرخېته دي یو دروند شی کېښودل شي،

لکه :اوسپنه، یا وچه خته (کودی)،

- دا ځکه چې خېته باد نیسي ترڅو مړی ونه پړسیږي.

-دا ټول کارونه د مړي غسل ته د چمتو کولو لپاره ترسره کېږي،

او دا په اجمالي ډول د ټولو فقهاوو ترمنځ منل شوي اتفاقي کارونه دي.

۳. د مړي تجهیز (برابرول) :

د تجهیزنه مطلب دا دی چې مړی ووینځل شي (غسل ورکړل شي) او کفن ورته واچول

شي، ترڅو د هغه لپاره د د جنازې لمونځ ادا شي او خاورو ته وسپارل شي.

الف. د مړي غسل ورکول (تغسیل): (فضل من غسَّل میتًا وحفرله القبر) :

قال رسول الله - صلی الله علیه وسلم -: ((من غسَّل میتًا فکتم علیه، غفر اللهُ له أربعین

مرة، ومن کفَّن میتًا کساه اللهُ من سندس وإستبرق في الجنة، ومن حفر لمیت قبرًا فأجَّنه فیه

أجری اللهُ له من الأجر کأجر مسکنٍ أسکنه إلی یوم القیامة))؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه : -دا حديث د رسول الله ﷺ له مبارکو ارشاداتو څخه دی، چې د مړي د غسل، کفن، او قبر کيندلو فضيلت بيانوي.

-رسول الله ﷺ وفرمايل" :څوک چې مړی پرېولي (غسل ورکړي) او پر هغه پرده واچوي (عيبونه‌يي پټ کړي)، نو الله تعالی به هغه ته څلوېښت ځله بخښنه وکړي.

او څوک چې مړی کفن کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت د ديبايي او ابريشمي جامو لباس ورکړي.

تشريح:

ديبايي (سُندس) او ابريشم (إستبرق) دواړه د جنت د لوړو او نرم، ښکلي، قيمتي جامو ډولونه دي، چې په قرآن او حديث کې ياد شوي دي.

- سُندس (ديبايي) :نرم، نازک، زرغون او ښکلی ابريشم.
- إستبرق :غليظ، دروند، براق او قيمتي ابريشم.

دا دواړه جامې په دنيا کې نارينه‌وو ته حرامې دي، خو په جنت کې حلالې دي، او د الله د خاصو نعمتونو برخه ده.

"الله به هغه ته د جنت ښکلي، نرم او قيمتي جامې ورکړي".

يعني دا يو ډول جايزه او احترام دی له خوا د الله ﷻ، هغه چا ته چې د مړي کفن ورکوي.

او څوک چې مړي ته قبروکيندي او هغه پکې ځای پرځای کړي، الله به ورته داسې اجرورکړي لکه يو څوک چې يو سړی تر قيامته پورې په کور کې وساتي (ځای ورکړي)".

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدې حديث کې درې لوی کارونه ذکر شوي دي:

۱. غسل ورکول + راز ساتل =ځلوېښت ځله بخښنه

۲. کفن ورکول =د جنت لباس

۳. قبرکندل او مړی پکې ښخول =د کور برابر اجر تر قيامته

که غواړې، دا حديث درته د حفظ لپاره مختصر يا پوهنيز طرز ته هم برابروم.

۱۷

تغسيل دا دی چې د مړي ټول بدن په سنت طريقې سره په اوبو ومينځل شي.

د ډېرو فقهاوو (علماوو) نظر دا دی چې مسلمان مړي ته غسل ورکول فرض کفايه دي، يعني که يو شمېر خلکو داکاروکړ، له نورو څخه ساقط شو، او که هيڅوک يې ورنکړي، نو ټول به ګناهګار وي.

-د مړي دغسل ورکولو هدف يوازې نظافت (صفايي) نه دی، بلکې دا يو عبادي عمل هم دی. دليل يې دا دی چې که چا تازه غسل کړی وي، او بيا مړ شي، بيا هم بايد غسل ورکړل شي.

او که د مړي بدن ته د اوبو استعمال ناممکن شي، نو بايد تيمم ورکړل شي، سره له دې چې تيمم صفايي نه لري، خو دا عمل هم عبادي حيثيت لري.

د مړي غسل ورکول، که نارينه وي که ښځه، د جنابت د غسل په څېر ترسره کېږي.

[17] - رواه الحاكم (۱۳۰۷)، وصححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (۳٤۹۲).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مړي دغسل ورکولو مهم شرطونه:

- غسل ورکوونکی باید امین، باوري او دیندارکس وي،
- باید د مړي د تجهیز پهاحکامو ښه عالم وي.

لکه چې رسول الله ﷺ فرمايلي: لقوله صلى الله عليه وسلم: "لِيُغَسِّل مَوْتَاكُمُ الْمَأْمُونُونَ"

"ژباړه: ستاسو مړو ته دې هغه کسان غسل ورکوي چې باوري وي". [۱۸]

غسل ته لازمه تیارى:

- مړى دې يو پټ او تنها ځاى ته يووړل شي،
- داسې ځاى چې يوازې غسل ورکوونکى او ضروري مرسته کوونکى کس پکې وي، نور مه داخليږي.
- د ډېرو علماوو په نزد، د مړي غسل پر مهال بخور (خوږبويه خوشبويي) استعمالول مستحب دي،
- تر څو که له مړي ناوړه بوى راځي، پټ شي.
- دا بخور بايد په خاصه توګه د بطن د فشارپروخت ډېر شي.

کوم شيان بايد ونه شي؟

د حنفي، مالکي او شافعي (زوړقول) له نظره:

- د مړي ويښتان نه ګمنځ کيږي .
- نوکان يې نه لنډيږي،

[۱۸] - خرجه ابن ماجة في كتاب الجنائز من سننه عن سيدنا ابن عمر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د شرم د ځای وېښتان نه خرېيل کېږي،
- بغل وېښتان نه ويستل کېږي.

ځکه دا کارونه د ژونديو د زينت لپاره وي، او مرګ د زينت ځای نه دی.

د غسل طريقه (ګام په ګام):

١. مړی دله جامو وويستل شي (موزې، پتلون، کميس...).

٢. په نرمه توګه د کينولی شي، چې شا ته يو څه مايل وي .

٣. ښی لاس دې د مړي شاته د سر لاندې کېښودل شي، تر څو سر يې ځوړند پاتې نشي.

٤. چپ لاس دې دمړي په خېټه راکش کړل شي، په لږ فشار سره (څو ځله)، تر څو د معدې کثافات راووځي.

٥. بيا دې مړی د شا پر خوا څملولی شي.

٦. په لاس دې د ټوکر (رخت) يوه ټوټه وتړل شي، يا دې دسکشې/دستانې واغوستل شي.

٧. د مړي مخفي ځای (فرج) دې ومينځل شي.

٨. بيا ددا ټوکر وغورځول شي.

٩. نوی ټوکر دې لاس ته وتړل شي او لاس دې په صابون ومينځل شي.

١٠. د مړي خوله، غاښونه، پوزه د پاک شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱.مړي ته دې اودس ورکړل شي، د نیت سره.

۱۲.د مړي سر، ږیره او مخ دې په صابون یا سدر ومینځل شي.

۱۳.غسل کوونکی دې د مړي ښي اړخ شروع کړي، بیا کیڼ اړخ.

"ژباړه : د حضرت ام عطیه رضی الله عنها حدیث دی چې : موږته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : له ښي طرفه یې پیل کړئ، او د اودس ځایونه یې ومینځئ". [۱۹]

۱٤.بیا دې مړی د چپ اړخ ته واړوئ، تر څو د شا ښی اړخ ومینځل شي.

۱۵.بیا یې ښي اړخ ته واړوئ، تر څو د شا کیڼ اړخ ومینځل شي.

۱٦.د صابون یا بل پاکوونکي شي په استعمال سره، ټول بدن پاک شي.

۱۷.په پای کې دې د سر نه تر پښو پورې یو ځل اوبه پرې واچول شي.

د غسل شمېر:

- یو ځل غسل کافي دی، خو سنت دا دی چې:
  - درې ځله یا پنځه ځله غسل ورکړل شي، یا تر هغو چې اړتیا وي.
  - په وروستی ځل غسل کې دې کافور (خوشبویه توکي) استعمال شي.

لکه چې رسول الله ﷺ د خپلې لور فاطمې رضي الله عنها په غسل کې وفرمایل:

[۱۹] -- لحدیث أم عطیة رضي الله عنها قالت : قال لنا رسول الله صلی الله علیه و سلم في غسل ابنته:(ابدأن بمیامنها ومواضع الوضوء منها) [۱۹]

(c) ketabton.com: The Digital Library

"هغې ته درې یا پنځه (یا زیات) ځله غسل ورکړئ،

د اوبو او سدر سره، او په وروستی ځل کې کافور واچوئ".

د غسل وروسته:

- کله چې غسل خلاص شي، غسل ورکوونکی باید:
  - مړی وچ کړي)د توکر یا تولیه سره ،
  - تر څو د کفن جامې پرې لندې نه شي.

ب – د میت تکفین (کفن ورکول)

مستحب ده چې د میت لپاره تر ټولو ښه او پراخ کفن وکارول شي، او دا لومړی هوار کړل شي، څو چې ښکلی ظاهري بڼه ولري. لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم:" إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنْ كَفَنَهُ" [٢٠]

ژباړه : رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي:

"کله چې تاسې خپل ورور ته کفن ورکوئ، نو ښه کفن ورکړئ".

١. لومړی کفن هواروي، او پر هغه حَنوط (خوشبويي) ایښودل کیږي.

٢. بیا دوهم کفن چې د ښکلا او پراخوالي له مخې دوهم وي، هواروي، او پر هغه حنوط او کافور ایښودل کیږي.

٣. بیا دریم کفن هواروي او پر هغه هم حنوط او کافور ایښودل کیږي.

[٢٠] - خرجه الإمام مسلم في كتاب الجنائز من صحيحه عن سيدنا جابر بن عبد الله .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه :د پورته کفن یا جنازې پر تختې باندې حنوط مه ږدئ، ځکه ابوبکر صدیق رضی الله عنه ویلې: "پر کفن مې حنوط مه ږدئ".

- میت باید په یوې جامې سره پوښل شوی انتقال شي.
- د غسل وروسته مړی وچ شوی ، د کفن پر سر کیښودل شي.
- پنبه چې په حنوط او کافور خوشبویه شوې وي ، د میت د مقعد ترمنځ ځای کې کېښودل شي او بیا وتړل شي.
- د خولې، پزې، سترګو، غوږونو، او زخمونو ځایونو باندې هم پنبه له خوشبویۍ سره کېښودله شي، تر څو يې بد بوی پټ شي.
- د سجدو ځایونه باید خوشبویه شي، ځکه دا ځایونه د عبادت له امله شرافت لري.

کفن باید داسې وتړل شي:

- لومړی، هغه خوا چې د میت ښی اړخ ته ده، کېڼ طرف ته تاوېږي.
- بیا کېڼ خوا ښی اړخ ته.
- دوهم او دریم کفن هم همداسې تاوېږي.
- زیات پاتې کفن د سر خوا ته د عمامې په شکل او د پښو خوا ته د پښو سره دجمع شي.
- د انتقال پر وخت د خپرېدو له وېرې، کفن کلک وتړل شي، خو په قبر کې دغه تړل خلاصول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د جمهور علماوو مذهب دی.

یقیناً، دلته د میت د کفن ترتیب)یعني څنګه باید کفن ورکړل شي) په ساده او مرحلو کې تشریح شوی:

د میت د کفن ترتیب (په ساده ډول):

۱. د کفن ټوټې چمتو کول:

- نارینه لپاره معمولا درې ټوټې کفن ورکول کېږي:

1. ازار (لاندې ټوټه) .
2. قمیص یا پیراهن (منځنۍ ټوټه)
3. لفافه یا چادر (بهرنۍ ټوټه)

۲.کفن هوارول:

- درې ټوټې یو پر بل هوارېږي، داسې چې:
  - تر ټولو ښکلی او پراخ کفن لاندې وي.
  - دوهم تر هغه لږ ښکلی، او بیا درېیم.
  - هره ټوټه مخکې له هوارولو خوشبویي (حنوط یا کافور) پرې واچوئ.

۳.میت تیارول:

- میت ته به غسل ورکړل شوی، وچ شوی، او ستر ځایونه به یې پوښل شوي وي.
- د بدن خاصو ځایونو ته پنبه واچوئ، لکه:
  - د پښو ترمنځ، د خولې، پزې، سترګو، غوږونو، او زخمونو باندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سجده کوونکي ځايونه هم خوشبوي کړئ.

٤.د کفن ترتيبول:

- ميت په کټ يا تختې باندې د ملا پر شا دکېښودل شي.
- بيا کفن داسې برابر کړئ:
  - لومړی ټوټه د ميت دکيڼ اړخ څخه راواخلئ، د ښي اړخ خوا ته يې تاو کړئ.
  - بيا د ښي اړخ ټوټه د کيڼ اړخ خوا ته راولئ.
  - همداسې دوهمه او دريمه ټوټه هم په نوبت تاوېږي.

٥.فاضل کفن ټولول او تړل:

- که کفن زيات پاتې شي:
  - د سر خوا ته يې د عمامې په شکل ټول کړئ.
  - د پښو خوا ته يې پر پښو تاو کړئ.
- د انتقال پر وخت د خپرېدو نه ډډې لپاره کفن کلک وتړئ.
- کله چې په قبر کې کېښودل شي، دا بندونه خلاصېږي.

دا ترتيب د جمهور فقهاوو (ډېرو علماوو) له نظره غوره او مستحب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځې د کفن توپیر له نارینه سره:

۱. د کفن ټوټې:

ترتیب	نارینه	ښځه
1	ازار (لاندې ټوټه)	ازار
2	قمیص / پیراهن	قمیص / پیراهن
3	لفافه)چادر/بهرنۍ ټوټه)	لفافه
4	✕	خِمار)یعني د سرپوښ یا نقاب)
5	✕	د سینې بند/سینه بند یا سینه پیچ (ځینې علما ورته "خِرقه" وایي)

یعني، د ښځې کفن معمولاً له پینځه (۵) ټوټو جوړ وي، خو د نارینه کفن یوازې له درې (۳) ټوټو جوړ وي.

۲. د خِمار (سرپوښ) استعمال:

- دا ځانګړې ټوټه د ښځې د سر، مخ او غاړې د سترلپاره ده.
- وروسته له قمیص، دا د سر ته وتړل شي، تر څو مخ او ویښتان یې پټ شي.

۳. د سینې پوښ یا خرقه:

- دا یوه نرۍ اوږده ټوټه وي چې د سینې پر سر راچاپېره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- هدف یې دا دی چې د بدن د بنې خرګندېدلو مخنیوی یې وشي.

د کفن ورکولو طریقه:

١. د ښځې بدن ته دومینځل شي (لکه نارینه).

٢. بدن د وچ کړل شي، او په حساسو ځایونو د پنبه او خوشبویي کېښودله شي.

٣. قمیص د وریه تن کړل شي.

٤. خِمار (نقاب) د د سر او مخ پوښلو لپاره وکارول شي.

٥. سینه بند دد سینې پر سر وتړل شي.

٦. ازار او لفافه د د بدن تاوولو لپاره وکارول شي.

٧. کفن دتاو شي، لکه څنکه چې نارینه ته لیږېږي، خو د زیات احتیاط سره.

٨. د کفن اضافي برخې (که پاتې شي) د سر او پښو خوا ته د راټولې شي.

٩. کفن تړل کېږي، او بیا د دفن پر مهال خلاصېږي.

مهمه یادونه:

- د ښځې د بدن پټ والي ته باید ډېر زیات پام وشي، حتی د غسل پر وخت هم یوازې محرمو ښځو ته یې غسل ورکول روا دی.
- که ښځه خنثی (نا معلومي جنس) وي، بیا تیمم ورکول کېږي (پورته مو تفصیل ورکړی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانګړو حالتونو درلودونکو مړو تجهیز:

۱. سوځېدلی میت (محترق):

- که غسل ممکن وي، باید غسل ورکړل شي، ځکه یوازې د جګړې شهید (میت) ته غسل نه ورکول کیږي .
- که دغسل ورکولو سره د بدن د ټوټه کېدلو وېره وي، نو اوبه د پر بدن توی شي، خو لاس مه وروړئ.
- که اوبو تاوان کاوه، نو تیمم ورکړئ.
- که ځینې ځایونه مینځل کیدل ، او ځیني نه، نو کوم چې مینځل یې ممکن وي، غسل ورکړئ او نور ته تیمم ورکړئ.

۲. زخمي مړی (جریح):

- مالکیه او حنابله وایي : که غسل ممکن وي، غسل دورکړئ، که نه، نو اوبه د پرې توی کړئ.
- که د اوبو له امله د بدن شلېدلو وېره وي، تیمم ورکړئ.
- شافعیه وایي: که غسل تاوان رسوي، تیمم ورکړئ، ځکه هدف طهارت دی.
- "که چیرته په مړي باندې زخمونه وي او وېره وي چې د غسل له امله به ژر خراب شي (وریږي) وروسته له دفن څخه، بیا هم باید غسل ورکړل شي، ځکه چې ټول خلک بالاخره د خرابېدو (وریدو) خواته روان دي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳.ځان وژونکی مړی (منتحر):

- د علماوو په نظر، ځان وژونکی مسلمان دی، نو باید غسل، کفن، او جنازه پرې وشي.

٤.سقط شوی (بې وخته پیدا شوی) ماشوم (السقط):

- که د ماشوم بڼه معلومه وي، نو:
    - که ژوندی وزیږي (استهل الصبي)، غُسل، کفن، او جنازه پرې واجب ده.
    - که ژوندی نه وي، نو اختلاف شته.
    - حنابله وايي :که څلور میاشتې یې پوره کړي وي، غسل او جنازه د پرې وشي، ځکه روح پکې پوکل شوی ده.
    - که تر څلورو میاشتو کم عمر ولري، نه غسل ورکول کیږي، نه جنازه، یواځې په توټه کې تاویږي او ښخیږي.

ژباړه : حضرت مغیره رضی الله عنه وېلي چې نبی صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي : ...... بې وخت پیدا شوي ماشوم باندې د لمونځ وکړی شي . [22]

[21] - أخرجه الترمذي في الجنائز: باب ما جاء في ترك الصلاة على الجنين حتى يستهل،" رقم الحديث١٠٣٢، وابن ماجة " في الجنائز: باب ما جاء في الصلاة على الطفل رقم الحديث ١٥٠٨، وقال الترمذي: هذا حديث قد اضطرب الناس فيه فرواه بعضهم عن أبي الزبير، عن جابر، عن النبي صلى الله عليه وسلم مرفوعا، وروى عن جابر موقوفا، وكأن هذا أصح من الحديث المرفوع.

[22] - لِمَا رَوَى الْمُغِيرَةُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَال:"...وَالسِّقْطُ يُصَلَّى عَلَيْهِ"[22]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵.خنثی مشکل:

- که کوچنی وي، نارینه او ښځینه دواړه غسل ورکولای شي.
- که لوی وي، نه نارینه غسل کولای شي، نه ښځه – بلکې تیمم ورکول کېږي.
- شافعیه وایي: که محرم ولري، محرم یې غسل ورکوي، د جنسیت پروا نه شته.

یادونه :د دې ټولو کسانو د تکفین احکام هم د غسل په څېر دي.

نور فرعي احکام:

۱.غسل ورکوونکي ته غسل:

- د مالکیه جمهور (پرته له ابن القاسم) وایي: غسل ورکوونکي ته غسل نشته. ځکه دا غسل جنابت یا حدث نه دی.

۲.د غسل اجره (مزدوري):

- جمهور فقها وایي: د میت غسل لپاره د اجورې اخیستل روا دي.
- احناف وایي: غوره دا ده چې بې اجورې غسل ورکړل شي.

۴ – د جنازې لمونځ او د هغې احکام

د جنازې لمونځ:

د مړي لمونځ د کفایه فرضونو څخه دی د اکثرو فقهاؤ (علماوو) په اند. یعني که یو شمېر مسلمانان یې ادا کړي، له پاتې ټولو څخه ساقط کېږي؛ خو که هېڅوک دا لمونځ ونه کړي، ټول به ګناهګار وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام د دریدو ځای (مقام) د جنازې ترخنګ:

- د نارینه مړي ترخنګ امام باید د سر یا سینې مخې ته ودرېږي.
- د ښځې مړي لپاره امام باید د ملا شاته یا منځ ته ودرېږي.
- د خنثی (بې تفکیک جنسه) مړي لپاره باید د امام دریځ د سینې او منځ ترمنځ وي.

دا د حضرت انس رضی الله عنه له عمل نه اخیستل شوی، چې د رسول الله ﷺ

سنت هم دی.

-که امام بل ځای ته ودرېږي (مثلاً د ښځې د سر یا د نارینه ملاته مخامخ) ، لمونځ یې

صحیح دی‌خو دسنتو خلاف عمل دی.

- که په یو وخت کې څو جنازې وي، د ځای ترتیب یې داسې دی:

١. نارینه به ترټولو مخکې د امام خواته دریږي .

٢. وروسته ماشومان

٣. بیا خناثی

٤. بیا ښځې

٥. بیا نجونې

-که ټول نارینه وي، ترټولو بهتر او مشر به د امام خواته کښېښوول کېږي.

-دا حکم هغه وخت دی چې ټول مړي یوځای ته راوړل شي.

که یو په بل پسې راځي، لومړی راوړل شوی به مخکې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنازې لمونځ څلور تکبیرونه لري پدې سره د ټولو علماوو اجماع ده.

د تکبیرونو ترتیب:

١. لومړی تکبیر:

- لاسونه پورته کوي
- "أعوذ بالله" او "بسم الله" وايي
- فاتحه شریفه لولي

(دا د شافعي او حنبلي مذهب قول دی[٢٣]).

- خو حنفيه او مالکيه وايي: په جنازه کې قرائت نشته.

٢. دوهم تکبیر:

- درود ابراهيمي وايي: (اللهم صل على محمد...)

٣. درېيم تکبیر:

- د مړي لپاره دعا، استغفار

٤. څلورم تکبیر:

- د شافعي او مالکي مذهب مطابق بیا هم دعا کوي
- بیا یو سلام یا دوه سلامونه وايي

ټول قرائتونه او دعاوې په خفيه ډول (پټه) وي، که د ورځې وي یا د شپې، جهر پکې نشته.

[٢٣] - [حجتهم عنْ طلحةَ بن عبد الله بنِ عَوْفٍ قالَ: "صلّيتُ خلفَ ابنِ عَبّاسٍ رضي الله عنهما على جنازةٍ فَقَرَأَ بفاتحة الْكتابِ، قال: لِتَعْلَمُوا أَنّها سُنّةٌ" رواهُ البُخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مړي لپاره سنتي دعاوې :

د رسول الله ﷺ دعا:

عن عَوْفِ بن مالك قال: صلى رسولُ الله صَلّى الله عَلَيْهِ وَسَلّم على جنَازَةٍ فَحَفِظْتُ مِنْ دعائهِ "اللهمَّ اغفِرْلهُ، وارْحَمْهُ، وعَافِهِ واعْفُ عنهُ، وأَكرم نُزُلَهُ، ووسع مُدْخله، واغْسِلْهُ بالماءِ والثّلْج والبْرَدِ، ونقّه من الْخطايا كما يُنَقَى الثّوب الأَبْيضُ من الدنس، وأَبْدلهُ داراً خَيْراً من دارهِ، وأَهْلاً خيراً من أَهْله، وأَدْخلْهُ الجنّةَ، وقِهِ فتْنة القبر وعذابَ النّار" [٢٤]

ترجمه: عوف بن مالک رضی الله عنه وايي:

رسول الله صلی الله عليه وسلم د يو مړي جنازه وکړه، نو ما د هغه له دعا څخه دا الفاظ زده کړل:

"اې الله! ده ته بخښنه وکړه، رحم پرې وکړه، روغ رمټ يې کړه، او دګناهونو څخه يې تير شه ،

د هغه مېلمستيا (استقبال) ته عزت ورکړه، د هغه قبر پراخ کړه،

او هغه په اوبو، واورو او يخ سره پاک کړه،

او له ګناهونو يې داسې پاک کړه لکه څنګه چې سپين کالي له چټلی نه پاکېږي،

او هغه ته داسې کور ورکړه چې د هغه له کور نه بهتر وي،

او داسې کورنۍ ورکړه چې د هغه له کورنۍ نه بهتره وي،

او هغه جنت ته داخل کړه،

او د قبر له ازمېښت او د دوزخ له عذابه يې وساته".

---

[٢٤] - رواه مُسلمٌ في كتاب الجنائز .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دعا د ابو هریره رضي الله عنه نه:

اللهم اغفرلحینا ومیتنا، وشاهدنا وغائبنا، وصغیرنا وکبیرنا، وذکرنا وأنثانا...

وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا صلى على جنازة يقول: "اللهم اغفرلحيّنا وميّتنا وشاهدنا وغائبنا وصغيرنا وكبيرنا، وذكرنا وأُنثانا، اللهُمَّ من أحْييْته منّا فأَحيْه على الإسلام، ومن توفيْتَهُ منّا فتوفّهُ على الإيمان، اللهم لا تحرمنْا أجْرَهُ ولا تُضِلْنا بَعْدهُ" ، [25]

ژباړه:ابوهریره رضي الله عنه وایي:

رسول الله ﷺ به چي کله د جنازې لمونځ کاوه، نو دا دعا به يې ویله:

"اې الله! زموږ ژوندیو ته، مړو ته، حاضرینو ته، غایبینو ته، کوچنیانو ته، مشرانو ته، نارینه‌وو ته او ښځو ته بښنه وکړه.

اې الله! له موږ نه چې تا ژوند ورکړی، هغه پر اسلام ژوندی وساته،

او له موږ نه چې تا وفات کړی، هغه په ایمان وفات کړې.

اې الله! ته موږ له دې مړي نه د اجر څخه محروم مه کړه،

او د ده له وفات وروسته موږ ګمراه نه کړې".

دمالکیه وو مشهوره دعا:

اللهم إنه عبدك، وابن عبدك، وابن أمتك، كان يشهد أن لا إله إلا أنت... إن كان محسناً فزد في إحسانه...

[25] - رواه مسلم وأصحاب السنن..

(c) ketabton.com: The Digital Library

-که مړه ښځه وي، دعا دې د ښځینه صیغې سره وشي.

- که ماشوم وي، داسې دعا دوشي:

اللهم اجعله لنا سلفاً، وفرطاً، وأجراً وذخراً

یعني: دا ماشوم چې زموږ څخه مخکې تللی، اجر او ذخیره وګرځوې.

- که دعا یې نه وي زده، نو هره دعا کولی شي چې ویې وایي .

-که څوک د جنازې له لومړي تکبیر وروسته ورسیږي (مَسْبوق):

ابن قدامه حنبلي وایي:

- که له امامه د تکبیرونو څه پاتې شي، هغه به وروسته متواتر قضا راوړي.
- که له امام سره سلام وګرځاوه او قضا یې ونه کړه، هم صحیح ده. [26]

-امام مالک، امام ثوري، امام شافعي هم وایي چې قضا راوړل یې مستحب دي،

خو که څوک یې ونکړي، لمونځ صحیح دی.

د جنازې د لمانځه ځای (بایدچیرې وشي؟)

په مسجد کې:

- سنت ده چې جنازه په مسجد کې وشي . لما ثبت أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِيهِ عَلَى سَهْلٍ وَسُهَيْلٍ ابْنَيْ بَيْضَاءَ"[27]

ژباړه: "کله چې دا ثابته شوې ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په همدې ځای کې د سهل او سهیل د بیضاء د زامنو جنازه کړې ده."– شافعیه دا غوره بولي.

[26] - المغني في شرح الخرقي في الفقه ج٤/ص٤٤٣.
[27] - رَوَاهُ مُسْلِمٌ عن أمنا عائشة .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مالکيه او احناف وايي: دا کار مکروه دی.
- حنابله وايي :جايز دی، خو په دې شرط چې مسجد چټل نه شي.

په هديره (قبرستان) کې:

- حنفي، مالکي، او يو روايت له امام احمد نه وايي :جايز دی،

ژباړه : علاء بن زياد ورته وويل: آيا د رسول الله ﷺ جنازه داسې وه چې د ښځې لپاره يې د ملا (شا) خواته درېدلی و او د سړي لپاره د سر خواته؟

هغه وويل: هو، همداسې وه.ځکه رسول الله ﷺ د قبر په سر لمونځ کړی. [28]

- بل روايت وايي :مکروه دی –دا د امام شافعي، ابن عباس، او نورو علماوو نظر دی.

- دوی دا حديث دليل ګرځوي:

"ځمکه ټول مسجد ده، پرته له قبرستان او حمام". [29]

د جنازې د لمانځه وختونه (نا مناسب وختونه):

د صحيح روايت له مخې، درې وختونه دي چې لمونځ پکې نه کېږي:

1. د لمر ختلو پر وخت

[28] - فَقَال لَهُ الْعَلاَءُ بْنُ زِيَادٍ: هَكَذَا كَانَتْ صَلاَةُ رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمَرْأَةِ عِنْدَ عَجِيزَتِهَا وَعَلَى الرَّجُل عِنْدَ رَأْسِهِ؟ قَال: نَعَمْ "،[28]

[29] - خرجه الإمام أحمد وأصحاب السنن عن سيدنا أبي سعد الخدري وصححه الشيخ أحمد شاكر. لكن الحافظ ابن عبد البر قال: وفي إسناد هذا الخبر من الضعف ما يمنع الاحتجاج به فلو صح لكان معناه أن يكون متقدما لقوله: "جعلت لي الأرض كلها مسجدا وطهورا"، ويكون هذا القول متأخرا عنه فيكون زيادة فيما فضله الله به صلى الله عليه وسلم. التمهيد ج٥/ص٢٢٠

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. د لمر د لویدلو پر وخت

۳. د نیمې ورځې پر وخت

د حضرت عُقبَة بن عامر رضي الله عنه څخه روایت شوی، او د هغو درېو وختونو په اړه دی چې پکې لمونځ کول او مړي ښخول (قبر ته ایښوول) منع دي."[۳۰]

پدې وختونو کې:

- لمونځ کول مکروه (نا مناسب) دي .
- او مړی ښخول (دفن کول) هم منع دي، که عاجلتیا نه وي .

امام ابو حنیفه، امام مالک، او امام احمد رحمهم الله هم دا نظر لري،

خو ځینو وروستهنیو احنافو ویلي چې جنازه پدې وختونو کې هم کیدی شي،

او تأخیر یې مکروه دی، ځکه رسول الله ﷺ وفرمایل:

"درې شیان مه ځنډوئ:

لمونځ چې وخت یې راشي،

جنازه چې حاضره شي،

او کونډه چې ښه خاوند ورته پیدا شي". [۳۱]

[۳۰] - خرجه مسلم في صحيحه. لحَدِيثِ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ: "ثَلَاثُ سَاعَاتٍ نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُصَلِّيَ فِيهَا وَأَنْ نُقْبِرَ فِيهَا مَوْتَانَا

[۳۱] - إِنَّ التَّأْخِيرَ مَكْرُوهٌ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ثَلَاثٌ لاَ تُؤَخِّرْهَا، الصَّلاَةُ إِذَا آنَتْ، وَالْجِنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالأَيِّمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْئًا" . خرجه الترمذي في الجنائز عن سيدنا علي رقم الحديث ١٠٧٥، وقال هذا حديث غريب وما أرى إسناده بمتصل، وحسنه الشيخ الألباني في تحقيقه مشكاة المصابيح للخطيب التبريزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک خپل ځان ووژني:

- امام مالک وايي: په ځان وژونکي لمونځ کيږي، او هغه سره بايد د مسلمانو مړو په څېر چلند وشي؛ ګناه به يې پر خپله غاړه وي.

- حنابله وايي: امام (خليفه يا قاضي) دې د ځان وژونکي او د مال په غلو لمونځ نه کوي،

خو که يې وکړ، روا دی.

شهيد (د جهاد شهيد):

شهيد نه غسل ورکول کېږي، نه کفن، او نه لمونځ پرې کېږي .يوازې به دفن شي.

د جنازې وړل، تيز حرکت، او تعقيبول:

-کله چې د جنازې لمونځ پای ته ورسي، نو مړی قبر ته انتقاليږي. فقهاء په دې اتفاق لري چې د جنازې وړل فرض کفايي دي (يعني که يو شمېر خلک يې وکړي، نور معاف دي).

په حديثو کې د جنازې په وړلو د تيز حرکت امر شوی، خو دا تيزوالی بايد له عادي قدم وهلو يو څه تيز وي، خو ډېرې زياتې منډې وهل يا تېزی ښه نه دي. [٣٢]

-د مړي د انتقال پر مهال، د مړي سر خوا ته مخامخ تلل مستحب دي .د مالکي، شافعي، او حنبلي علماوو له نظره، د جنازې مخکې تلل غوره دي؛ ځکه رسول الله ﷺ، ابوبکر او عمر رضی الله عنهما به هم دجنازې مخکې به تلل. [٣٣]

[٣٢] - سبل السلام شرح بلوغ المرام ج٢ ص١٠٢ .

[٣٣] - خرجه الإمام أحمد والترمذي وغيرهما عن سيدنا عبد الله بن عمر وصححه الشيخ شاكر في تحقيقه للمسند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځو ته د جنازې تعقیب اجازه ده که د خاوند د حق ضایع کېدل، تبرّج، یا چیغې فریاد نه وي. لکه څنګه چې قرطبي ویلي، که دا ستونزې نه وي، نو د ښځو ګډون کې کوم شرعي ممانعت نشته.

سړی ته غوره ده چې د جنازې په تعقیب کې د الله ذکر کوي، د مرګ په حقیقت فکر کوي، او له بېفایدې خبرو ځان وساتي؛ ځکه دا وخت د نصیحت او پند وخت دی، نه د خوشحالی یا بېغوری.

۵ – دفن:

دفن د دې لپاره مشروع شوی چې مړی پټ شي او بد بوی خپور نه شي. لکه څنګه چې په یوه قدسي حدیث کې راغلي: «ما پر جسد بد بوی اچولی، که نه نو هیچا به خپل عزیز نه ښخاوه.» [٣٤]

قبر کیندل د دفن برخه ده.

د قبر ډولونه:

١. لحد)شمالي خوا ته، د قبلې دیوال ته لاندې یوه ژوره برخه:(مالکي، شافعي، او حنبلي علما وايي چې دا غوره طریقه ده.

رسول الله ﷺ فرمايلي» :اللحد لنا، والشق لغيرنا «يعني: «لحد زموږ لپاره دی، او شق د نورو لپاره.»

[٣٤] - لقول الله عزوجل في الحديث القدسي "... ألقيت النتن على الجسد ولولا ذلك لم يدفن حميم حميمه أخرجه الديلمي عن سيدنا زيد بن أرقم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. شق)د قبر په منځ کې یوه ژوره سمه حفره:(حنفي، شافعي، او حنبلي علما دا هم جواز بولي، خو لحد غوره بولي.

د دفن طریقه:

- مالکیه وايي: مړی له هرې خوا قبر ته داخلېدای شي، خو له قبلې لورې بهتره ده.
- امام احمد وايي: هرلوری صحیح دی.
- مړی باید د ښي اړخ په خوا کېښودل شي، مخ يې د قبلې خوا ته شي، ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي:

»البیت الحرام قبلتکم أحیاء وأمواتاً.« [۳۵]

د مړي ایښودونکي باید ووايي:

»بسم الله، وعلى ملة رسول الله«

)یعنې: د الله په نوم يې ایښودو، او د رسول الله ﷺ د ملت (دین) پر بنسټ يې سپارلو(.

د دفن اړوند فروع:

۱. د تابوت (صندوق) کارول:

- د مړي په تابوت کې دفنول مکروه (ناخوښه) دي، ځکه دا یو نوی کار دی، او د مړي وصیت هم پکې نه عملي کیږي.

[۳۵] - لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّحْدُ لَنَا وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا" . خرجه الترمذي من حديث ابن عباس، وقال: حديث حسن صحيح.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خو که ضرورت وي)لکه مړی سوځېدلی وي يا نور طبيعي خطرات وي) نو بيا جواز لري.
- حنفيه وايي: د ښځې لپاره د تابوت استعمال روا دی، ځکه دا د حياء او پردې سبب دی.

۲. يو قبر کې څو مړي:

- اصلاً جائز نه دی، ځکه رسول الله ﷺ به هر مړی جلا دفن کاوه.
- خو که اړتيا وي)لکه د غزوې اُحد شهيدان) نو دوه يا درې مړي يو ځای دفن کېدای شي، د دوی ترمنځ به د خاورو پرده ايښودل کېږي.

۳. د قبر نښه ايښودل او ليکل:

- د قبر نښه ايښودل مستحب دي، لکه: د سر يا پښو خواته يو ډبره يا لرګی.
- ليکل (نوم يا نيټه) هم که د ضرورت له مخې وي، جايز دي.
- که څه هم د قبر ليکل منع شوي، خو علمي اجماع دا ده چې دا عمل روان دی او د نبي ﷺ عمل هم دا تاييدوي، لکه د عثمان بن مظعون په قبر نښه کول. [٣٦]

د دفن وروسته کړنې:

۱. ناستې کول او دعا:

[٣٦] - أَنَّ رَسُول اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "حَمَل حَجَرًا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَأْسِ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَقَال: أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي" والْكِتَابَةَ طَرِيقٌ إِلَى تَعَرُّفِ الْقَبْرِ بِهَا. خرجه أبو داود في سننه عن الصحابي المطلب وحسنه الألباني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فقهاء په اتفاق، دا مستحب دي چې خلک د دفن وروسته لږ وخت د قبر ترڅنګ کښېني، دعا وکړي او قرآن ولولي.

- رسول الله ﷺ وفرمايل :(ستاسي ورور ته بخښنه وغواړئ، او د ثبات دعا ورته وکړئ، ځکه دا اوس پوښتل کيږي) [٣٧]

- ابن عمر به د دفن وروسته د بقرې سورت شروع او پای لوستل مستحب ګڼل.

٢.تلقين (د قبر نه وروسته يادونه):

- مالکيه :مکروه بولي.

- شافعيه او حنابله :مستحب ګڼي.

تلقين داسې وي:

»ای فلانی د فلانی زوی! ياد کړه هغه وعده چې ته پرې له دنيا لاړې، د شهادت په کلمه، د جنت او دوزخ، قيامت، او د الله په ربوبيت، اسلام، محمد ﷺ، قرآن، قبله، او مومنانو باندې رضا«...

د قبر پر سر د قرآن کريم لوستل :

- فقهاوو په دې مسأله کې اختلاف کړی دی.

- حنفيه، شافعيه او حنابله وايي: په قبرکې د قرآن لوستل نه يواځې مکروه نه دي، بلکې مستحب دي.

---

[٣٧] -»استغفروا لأخيكم، وسلوا له التثبيت، فإنه الآن يُسأل« أخرجه أبو داود والحاكم من حديث عثمان بن عفان وقال الحاكم: إسناده صحيح ووافقه الذهبي. وَلِمَا رُوِيَ أَنَّ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ قَالَ: اجْلِسُوا عِنْدَ قَبْرِي قَدْرَ مَا يُنْحَرُ جَزُورٌ وَيُقَسَّمُ، فَإِنِّي أَسْتَأْنِسُ بِكُمْ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يوه روايت له مخې، عبدالله بن العلاء ويلي چې پلار يې وويل: «کله چې زه مړ شوم، زما لپاره ديوال کنده کړه، هغه ته خاورې ور واچوه، بيا مې د سر مخې ته د بقرې لومړی او آخرنی برخه ولوله، ځکه ماد رسول الله ﷺ څخهاورېدلی چې داسې يې فرمايلي». [٣٨]

حضرت علي رضی الله عنه فرمايي" : هغه ته د د مړو د شمېر په اندازه". اجر ورکول کېږي . [٣٩]

- همدا ډول د انس روايت چې څوک قبر ته ورځي او هلته سورة يس ولولي، د هغو مړو لپاره به دعذاب سپکوالی او د لوستونکي لپاره به د حسناتو شمېر زيات شي. [٤٠]
- خو دا روايتونه دومره قوي نه ګڼل کېږي چې د لومړي روايت اهميت يې ضايع کړي.

[٣٨] - لِمَا روى عن عبد الرحمن بن العلاء بن اللجلاج قال: قال لي أبي: يا بني إذا مت فالْحَد لي لحدا فإذا وضعتني في لحدي فقل: بسم الله وعلى ملة رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم سَنِّ التراب علي سنّا، ثم اقرأ عند رأسي بفاتحة البقرة وخاتمتها فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول ذلك" ، قال ابن حجر الهيثمي في مجمع الزوائد رواه الطبراني في الكبير ورجاله موثقون.

[٣٩] - وقال سيدنا عَلِيّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُعْطَى لَهُ مِنَ الأَجْرِ بِعَدَدِ الأَمْوَاتِ" حديث من مر بالمقابر فقرأ (قل هو الله أحد) إحدى عشر مرة ثم وهب أجره للأموات أعطي من الأجر بعدد الأموات) هو حديث باطل موضوع، رواه أبو محمد الخلال في (القراءة على القبور) والديلمي عن نسخة عبد الله بن أحمد بن عامر عن أبيه عن علي الرضا عن آبائه، وهي نسخة موضوعة باطلة لا تنفك عن وضع عبد الله هذا أو وضع أبيه، كما قال الذهبي في (الميزان) وتبعه الحافظ ابن حجر في (اللسان) ثم السيوطي في (ذيل الاحاديث الموضوعة) هذه الإحالة بنصها من أحكام الجنائز للألباني، ص ١٩٣، وفي ص٤٥٣ من ج٣ من سلسلة الأحاديث الضعيفة له، الحديث رقم ١٢٩٠ تفصيل مسهب في تخريجه.

[٤٠] - وأما حديث أَنَس مَرْفُوعًا قَالَ: "مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ فِيهَا "يس" خفّفَ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ، وَكَانَ لَهُ بِعَدَدِهِمْ حَسَنَات ، قال الحافظ السخاوي في " الفتاوى الحديثية رواه أبو بكر عبد العزيز صاحب الخلال بإسناده عن أنس مرفوعا وأظنه لايصح، قال الألباني موضوع.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مالکيه وايي: په قبر کې د قرآن لوستل مکروه دی، ځکه دا د اولیو عمل نه دی.

خو د متأخره مالکيانو ځيني وايي: لوستل او ذکر او د ثواب ليږل مړي ته جايز دي او شايد اجر هم ولري.

التعزِية (د مړي عزاداري)

- حضرت انس رضی الله عنه روايت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل:

»هرڅوک چي د خپل ورور په مصيبت کې عزاداري وکړي، الله به هغه په ورځ د قيامت دعزت په جامو وپالي«. [41]

- په کتاب الدرّ المختار ابن عابدين ويل شوي چي د مسجد نه بهر د عزادارى لپاره تر دريو ورځو ناستې روا دي،

- مالکيه وايي :ناستې کول د عزادارى لپاره جواز لري، او عزاداري د نارينه او ښځينه دواړو لپاره غوره ده، ترڅو چي فتنه رامنځته نه کړي.

د مړي د کورنی لپاره خواړه جوړول :

- حنفيه، مالکيه او شافعيه وايي: دا مستحب دی چي د مړي ګاونډيان او له لرې نسب لرونکي کسان د مړي کورنی ته خواړه برابر کړي.

- حنابله وايي: د مړي کورنی لپاره دې دري ورځې خواړه برابر شي؛ د هغو کسانو لپاره چي راځي، که ميلمانه وي نو جواز لري.

[41] - عن سيدنا أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "مَنْ عَزَّى أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ كَسَاهُ اللَّهُ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ" أخرجه ابن ماجة والبيهقي وهو حسن بشواهده كما قال الألباني في إرواء الغليل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خو دا کار اوس مهال په ډېرو ځایونو کې پرې اختلاف دی، ځینې علماء یې منفي ګڼي.

د نیکیو ثواب مړو ته رسول:

- الکاساني الحنفي وايي: که څوک روژه ونیسي، لمونځ وکړي، یا صدقه ورکړي او د ثواب یې نورو ته (مړو یا ژوندیو) ته وقف کړي، دا روا ده، او د اهل السنة والجماعة په نزد یې ثواب مړو ته رسېږي.
- بعضي مالکیه وايي: د قرآن کریم لوستل هم که وقف شي، مړ و ته رسیږي او د قبر پر سر خورا غوره دي.
- ابن تیمیه وايي: رسول الله ﷺ امر کړی چې د مړي لپاره دصدقه ورکړل شي او د روژه بار روزه د پرې ونیول شي، نو د مړو لپاره د مالي او بدني عبادتونو ثواب لیږل جائز دي. [42]
- ابن قدامه الحنبلي وايي: هر نیک عمل چې ژوندی یې وکړي او ثواب یې مړي ته وبښي، هغه مړي ته ګټه رسوي، که الله وغواړي. [43]

د قبرونو لیدنه او آداب :

- رسول الله ﷺ فرمایلي:

[42] - مجموع الفتاوی،

[43] - المغني ج٥ ص٧٩، وَلِلْعَلاَّمَةِ ابْنِ الْقَيِّمِ كَلاَمٌ مُشْبِعٌ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ فَلْيُرَاجَعْ في المسالة السادسة عشرة من كِتَابه "الرُّوحِ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

»ما به تاسې د قبرونو د زيارت نه منع کولی، خو اوس يې زيارت کوئ ځکه دا به تاسو ته اخرت درپادوي«. [٤٤]

- بل روايت کې، ثوبان وايي: رسول الله ﷺ وفرمايل: »زه تاسې د قبرونو ليدو منع کړم خو اوس يې ليدل وکړئ، او د هغوی لپاره د سلام او استغفار لمونځ وکړئ«.

- قرطبي وايي: د قبرو ليدنه د زړه سختي ناروغی ته ترټيټي درمل دي، ځکه انسان ته مرګ او اخرت يادوي او د دنيا شوق يې کموي.

- فقهاوو په دې اتفاق کړی چې د ناروغانو لپاره د قبرونو ليدل مستحب دي، او حنفيه په قوي قول وايي چې ښځې هم د قبرو ليدنه مستحبه ده.

د ليدونکي د سلام و دعا لړی:

- "السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين و المسلمين، إنّا إن شاء الله بكم لاحقون"...

- يا: "سلام پر تاسو د مؤمنو او مسلمانانو د اوسېدونکو، که خدای غوواړي، موږ ستاسو لوري ته راځو. دعا کوو الله موږ او تاسو ته په خير عافيت راکړي".

- وروسته د قرآن څه برخه ولولي او مړي لپاره دعا وکړي.

د څلوېښت ورځې مراسم (الأربعينية):

- په ډېرو ځايونو کې دود دی چې څلوېښت ورځې وروسته بيا خلک راټولېږي، قرآن کريم لوستل کېږي، دعا کېږي، خواړه وېشل کېږي او د مړي لپاره خيرات کېږي.

---

[٤٤] - قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروا القبور فإنها تزهد في الدنيا وتذكر الآخرة ، أخرجه الإمام مسلم وغيره واللفظ لابن ماجة عن ابن مسعود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خو د ډېرو علماوو په نظر دا عمل بدعت دی، ځکه د شریعت څخه ثبوت نه لري.

- د مفتی اعظم الأزهر محمد حسنین مخلوف په یوه کتاب کې ویلي دي: دا دود اخیستل شوی دي، نه پېژندل شوی سنت دی، او ډېر ځلې د خلکو مصارف بې ځایه وي، په داسې حال کې چې مړی ممکن پور ولري یا حق الله یا خلق پرې پاته وي. [45]

- په دې ډول مراسمو کې د مړي لپاره ثواب نه زیاتېږي، بلکې ممکن ژوندی ته زیان ولي.[46]

---

[45] - هذا ملخص فتوى شيخ الأزهر المذكور بتاريخ ١٩٤٧م منشورة بموقع موسوعة الفتاوى fatawa.com

[46] - دموضوع په د زیات معلومات لپاره : د عبدالصادق الرقيبي لخوا چمتو شوی / د جنازې د فقهي لند تاریخ ته مراجعه وکړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاتمه

په دې لیکنه کې مو د جنازې د شرعي اړخونو هر اړخ ته کتنه وکړه. له ابتدايي بیان څخه تر هغو تفصیلاتو پورې چې عبارت دي له د جنازې تعریف، د هغې احکام، د احتضار حالت، د مړي تجهیز، د جنازې لمونځ، دفن او وروسته د مړي او د کورنۍ لپاره د اړوندو فعالیتونو تشریح، ټول هغه موضوعات په ترتیب او وضاحت تشریح شول.

په ځانګړې توګه، موږ ولیدل چې:

- جنازه په اسلام کې یوازې یو منسک نه دی، بلکې د ژوند او مرګ ترمنځ د بندګۍ یوه مهمه لحظه ده چې د مومن لپاره عزت او د مسلمانانو لپاره اجتماعي وظیفه ده.
- په دې کې د احتضار نښې، مهمې لارښوونې د حاضرینو لپاره، د غسل او کفن طریقه، او دعاءوې او مستحبات چې باید مراعات شي، تشریح شول.
- د جنازې لمونځ د څلورو تکبیرونو په شکل بیان شو، دعاءوې او آداب یې توضیح شول، او وختونه، ځایونه، او شرایط یې بیان شول.
- ددفن طریقه ، دقبر آداب ، او د مړي د کورنۍ د عزادارۍ او مړي ته د نیکیو لیږلو مسایل هم مطرح شول.

د دې ټولو تشریحو هدف دا دی چې د جنازې عملي اړخونه — کوم چې هر مسلمان ورسره مخ دی — په وضاحت سره وړاندې شي، څو مسلمانان په دې برخه کې د شرعي لارښوونو سره سم عمل وکړي. هیله ده چې دا اثر د ټولو لوستونکو لپاره ګټور او د دیني مسؤلیتونو د پوهېدو او عملي کولو لپاره مؤثر واقع شي.

اللهم اختم لنا بالحُسنى وزِدنا فيها بركة. آمین.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمنابعو فهرس

١- قرآن كريم .

٢- أحكام الجنائز ، المؤلف: أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن آدم، الأشقودري الألباني (ت ١٤٢٠هـ) ، الناشر: المكتب الإسلامي ، الطبعة: الرابعة، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م .

٣- إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل ، المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني (المتوفى: ١٤٢٠ هـ) ، إشراف: زهير الشاويش [ت ١٤٣٤ هـ] ،الناشر: المكتب الإسلامي – بيروت ، الطبعة: الثانية ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م ، عدد الأجزاء: ٩ (٨ ومجلد للفهارس) .

٤-التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد ، المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (ت ٤٦٣هـ) ، تحقيق: مصطفى بن أحمد العلوي ، محمد عبد الكبير البكري ، الناشر: وزارة عموم الأوقاف والشؤون الإسلامية – المغرب ، عام النشر: ١٣٨٧ هـ ، عدد الأجزاء: ٢٤ .

٥الرُّوحِ". المؤلف: أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن أيوب ابن قيم الجوزية (٦٩١ - ٧٥١) حققه: محمد أجمل أيوب الإصلاحي ، خرج أحاديثه: كمال بن محمد قالمي ،راجعه: سعود بن عبد العزيز العريفي - جديع بن محمد الجديع ،الناشر: دار عطاءات العلم (الرياض) - دار ابن حزم (بيروت) ، الطبعة: الثالثة، ١٤٤٠ هـ - ٢٠١٩ م (الأولى لدار ابن حزم) ، عدد الأجزاء: ٢ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٦- سبل السلام شرح بلوغ المرام ، المؤلف: محمد بن إسماعيل الأمير اليمني الصنعاني (١١٨٢ هـ) ،تحقيق: عصام الصبابطي - عماد السيد الناشر: دار الحديث - القاهرة، مصر .الطبعة: الخامسة، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م ،عدد الأجزاء: ٤ ، ترقيم الكتاب موافق للمطبوع.

٧- سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة وأثرها السيئ في الأمة ،المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني [ت ١٤٢٠ هـ] ، الناشر: مكتبة المعارف، الرياض - المملكة العربية السعودية

الطبعة: الأولى للطبعة الجديدة (١٤١٢ هـ = ١٩٩٢ م) - (١٤٢٥ هـ)، عدد الأجزاء: ١٤ .

٨- سنن ابن ماجة .المؤلف: ابن ماجة أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجة اسم أبيه يزيد (ت ٢٧٣ هـ) ،تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي [ت ١٣٨٨ هـ] ،الناشر: دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي عدد الأجزاء: ٢ .

٩- سنن أبو داود ، المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السِّجِسْتاني (ت ٢٧٥ هـ) ،المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد [ت ١٣٩٢ هـ] ،الناشر: المكتبة العصرية، صيدا – بيروت ، عدد الأجزاء: ٤ .

١٠- سنن الكبرى .المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي (ت ٣٠٣ هـ) ،حققه وخرج أحاديثه: حسن عبد المنعم شلبي ، بمساعدة مكتب تحقيق التراث في مؤسسة الرسالة، أشرف عليه: شعيب الأرناؤوط [ت ١٤٣٨ هـ] ،قدم له: عبد الله بن عبد المحسن التركي ، الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت ، الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م ، عدد الأجزاء: ١٢ (آخر ٢ فهارس) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

١١-سنن الترمذي ،المؤلف: محمد بن عيسى بن سَوْرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (ت ٢٧٩ هـ)تحقيق وتعليق:أحمد محمد شاكر (جـ ١، ٢) ومحمد فؤاد عبد الباقي (جـ ٣) ،وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (جـ ٤، ٥) ،الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي – مصر الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م عدد الأجزاء: ٥ أجزاء.

١٢-السنن الكبرى ،المؤلف: أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي (ت ٤٥٨ هـ) المحقق: محمد عبد القادر عطا ،الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان الطبعة: الثالثة، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م ،عدد الأجزاء: ١١ (الأخير فهارس).

١٣- سنن النسائي المجتبى ،المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي (ت ٣٠٣ هـ)

المحقق: محمد رضوان عرقسوسي (جـ ١،٢، ٥، ٦)، محمد أنس مصطفى الخن (جـ ٣، ٤، ٧، ٨) ،شارك في التحقيق: محمد معتز كريم الدين (جـ ٢: ٨)، عمار ريحاوي (جـ ٢: ٨)، كامل الخراط (جـ ٣: ٨) ،ترقيم الأحاديث: [ذكر المحققون أنهم تابعوا الترقيم الذي وضعه عبد الفتاح أبو غدة رحمه الله] ،الناشر: دار الرسالة العالمية ،الطبعة: الأولى، ١٤٣٩ هـ - ٢٠١٨ م ،عدد الأجزاء: ٩ (٨ والفهارس).

١٤- الشرح الكبير على مختصر خليل لسيدي احمد الدردير المالكي المصري(توفي عام ١١٠٢هـ) (حاشية الدسوقي على الشرح الكبير) ،المؤلف: محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقي المالكي (ت ١٢٣٠هـ) ،الناشر: دار الفكر ، الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ عدد الأجزاء:٤.

(c) ketabton.com: The Digital Library

١٥- صحيح البُخاري. المؤلف: أبو عبد الله، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة ابن بردزبه البخاري الجعفي ،تحقيق: جماعة من العلماء ،الطبعة: السلطانية، بالمطبعة الكبرى الأميرية، ببولاق مصر، ١٣١١ هـ، بأمر السلطان عبد الحميد الثاني ، ثم صَوّرها بعنايته: د. محمد زهير الناصر، وطبعها الطبعة الأولى ١٤٢٢ هـ لدى دار طوق النجاة - بيروت، مع إثراء الهوامش بترقيم الأحاديث لمحمد فؤاد عبد الباقي، والإحالة لبعض المراجع المهمة . عدد الأجزاء: ٩.

١٦- صحيح الترغيب والترهيب ،المؤلف: محمد ناصر الدين الألباني ،الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع – الرياض ، الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م ، عدد الأجزاء: ٣.

١٧- صحيح مسلم ، المؤلف: أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري (٢٠٦ - ٢٦١ هـ) ، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي [ت ١٣٨٨ هـ] ،الناشر: مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، القاهرة ، ثم صورته دار إحياء التراث العربي ببيروت، وغيرها(عام النشر: ١٣٧٤ هـ - ١٩٥٥ م ، عدد الأجزاء: ٥ (متسلسلة الترقيم) (الأخير فهارس) .

١٨- الفتاوى الحديثية ، المؤلف: أحمد بن محمد بن علي بن حجر الهيتمي السعدي الأنصاري، شهاب الدين شيخ الإسلام، أبو العباس (ت ٩٧٤هـ) ، الناشر: دار الفكر-

١٩-الفواكه الدواني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأحمد بن غنيم النفراوي ،المؤلف: أحمد بن غانم (أو غنيم) بن سالم ابن مهنا، شهاب الدين النفراوي الأزهري المالكي (ت ١١٢٦هـ) ، الناشر: دار الفكر ، تاريخ النشر: ١٤١٥هـ - ١٩٩٥م ، عدد الأجزاء: ٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢٠-كفاية الطالب الرباني على رسالة ابن أبي زيد القيرواني لأبي الحسن علي بن محمد المنوفي الشاذلي المالكي المتوفى سنة ٩٣٩. كفاية الطالب الرباني لرسالة أبي زيد القيرواني

المؤلف: أبو الحسن علي بن خلف المنوفي المالكي المصري المالكي (٩٣٩ هـ) ،المحقق: يوسف الشيخ محمد البقاعي ، الناشر: دار الفكر ،سنة النشر: ١٤١٢ ،مكان النشر: بيروت عدد الأجزاء: ٢ ،المصدر: الشاملة الذهبية .

٢١- لسان العرب ، المؤلف: محمد بن مكرم بن على، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعى الإفريقى (ت ٧١١هـ) ،الحواشي: لليازجي وجماعة من اللغويين الناشر: دار صادر – بيروت ، الطبعة: الثالثة - ١٤١٤ هـ ،عدد الأجزاء: ١٥ .

٢٢- لسان الميزان ، المؤلف: أحمد بن علي بن حجر العسقلاني (٧٧٣ - ٨٥٢ هـ) ،اعتنى به: عبد الفتاح أبو غدة (١٣٣٦ - ١٤١٧ هـ) ،اعتنى بإخراجه وطباعته: سلمان عبد الفتاح أبو غدة ، الناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية – حلب ، وقامت بطباعته: دار البشائر .

٢٣_ مجمع الزوائد ،المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (ت ٨٠٧ هـ) ، المحقق: حسام الدين القدسي ، الناشر: مكتبة القدسي، القاهرة ، عام النشر: ١٤١٤ هـ، ١٩٩٤ م ، عدد الأجزاء: ١٠ .

٢٤- مجموع الفتاوى، المؤلف: شيخ الإسلام أحمد بن تيمية ، جمع وترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم رحمه الله ، وساعده: ابنه محمد وفقه الله ، الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة – السعودية ، عام النشر: ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م .

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢٥- المجموع شرح المهذب ، المؤلف: أبو زكريا محيي الدين بن شرف النووي (ت ٦٧٦ هـ) باشر تصحيحه: لجنة من العلماء ،الناشر: (إدارة الطباعة المنيرية، مطبعة التضامن الأخوي) – القاهرة ، عام النشر:١٣٤٤ - ١٣٤٧ هـ ، عدد الأجزاء: ٩ (أصل النووي فقط وصَوَّرَتْها: دار الفكر بيروت في ٢٠ مجلدًا: مشتملا على مجموع النووي وتكملة السبكي وتكملة المطيعي .

٢٦- المستدرک على الصحيحين ، المؤلف: أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري ، مع تضمينات: الذهبي في التلخيص والميزان والعراقي في أماليه والمناوي في فيض القدير وغيرهم ، دراسة وتحقيق: مصطفى عبد القادر عطا ، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت ،الطبعة: الأولى، ١٤١١ – ١٩٩٠ ،عدد الأجزاء: ٤ .

٢٧- مسند الإمام أحمد بن حنبل ، المؤلف: الإمام أحمد بن حنبل (١٦٤ - ٢٤١ هـ) ،المحقق: شعيب الأرنؤوط [ت ١٤٣٨ هـ]- عادل مرشد – وآخرون ، إشراف: د عبد الله بن عبد المحسن التركي ، الناشر: مؤسسة الرسالة ، عدد الأجزاء: ٥٠ (آخره ٥ فهارس) ، الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م .

٢٨-مسند الفردوس بمأثور الخطاب المؤلف: شيرويه بن شهردار بن شيرو يه بن فناخسرو، أبو شجاع الديلميّ الهمذاني (ت ٥٠٩هـ) المحقق: السعيد بن بسيوني زغلول الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م عدد الأجزاء: ٥

٢٩- مشكاة المصابيح ، المؤلف: محمد بن عبد الله الخطيب التبريزي ، المحقق: محمد ناصر الدين الألباني ، الناشر: المكتب الإسلامي – بيروت ،الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥ عدد الأجزاء: ٣ تنبيه: أعاد المحقق النظر في كثيرٍ من أحكامه على أحاديث هذا الكتاب؛ حتى إنه صار يُسمّيه

(c) ketabton.com: The Digital Library

في كتبِه "التحقيق الثاني للمشكاة"، وقد طُبع هذا التحقيق الثاني بحواشي "هداية الرواة" لابن حجَر بتحقيق علي بن حسن الحلبي .

٣٠- المعجم الكبير ،المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (ت ٣٦٠ هـ) ، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي [ت ١٤٣٣ هـ] دار النشر: مكتبة ابن تيمية – القاهرة ،الطبعة: الثانية ،عدد الأجزاء:٢٥ ويشمل القطعة التي نشرها لاحقا المحقق الشيخ حمدي السلفي من المجلد ١٣ (دار الصميعي - الرياض / الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م) .

٣١- المغني لابن قدامه ،المؤلف: أبو محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة (٥٤١ - ٦٢٠ هـ) ،على مختصر: أبي القاسم عمر بن حسين بن عبد الله بن أحمد الخرقي (المتوفى ٣٣٤ هـ) ، تحقيق: طه الزيني - ومحمود عبد الوهاب فايد - وعبد القادر عطا [ت ١٤٠٣ هـ]- ومحمود غانم غيث ، الناشر: مكتبة القاهرة ، الطبعة: الأولى، (١٣٨٨ هـ = ١٩٦٨ م) - (١٣٨٩ هـ = ١٩٦٩ م) ، عدد الأجزاء: ١٠ .

٣٢- موسوعة الفتاوى fatawa.com فتوى شيخ الأزهر المذكور بتاريخ ١٩٤٧م منشورة .

٣٣- الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة ، المؤلف: حسين بن عودة العوايشة ، الناشر: المكتبة الإسلامية (عمان - الأردن)، دار ابن حزم (بيروت - لبنان) ، الطبعة: الأولى، من ١٤٢٣ - ١٤٢٩ هـ (ينظر التفصيل بأول كل جزء) ، عدد الأجزاء: ٧ ، تنبيه): الأجزاء الـ ٣ الأولى مطبوعة بنفس الترقيم (تصوير)، دار الصديق - مؤسسة الريان .

٣٤- ميزان الاعتدال في نقد الرجال ، المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز الذهبي (ت ٧٤٨ هـ) ، تحقيق: علي محمد البجاوي [ت ١٣٩٩ هـ]

(c) ketabton.com: The Digital Library

الناشر: دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت – لبنان ، الطبعة: الأولى، ١٣٨٢ هـ - ١٩٦٣ م

عدد الأجزاء: ٤ .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library